

Een rijtje 19de-eeuwse arbeiderswoningen

De nog onbeschermde lage pakhuizen bij het sluisje: een aantrekkelijk ensemble.

Tot slot kan nog in het algemeen worden opgemerkt dat van coördinatie tussen de verschillende disciplines weinig of geen sprake is. Hierdoor ontstaat het zo vaak optredende patroon dat ieder voor z'n eigen deeltaak opkomt, waardoor de gezamenlijke grote lijn verloren gaat.

Het meest schrijnend komt dit naar voren in de oplossing van het verkeersprobleem. Iedereen komt met een voorstel, maar van een structurele aanpak van de verkeerstoename zoals die te verwachten is op het kleinschalige Kadijkseliland is ten enen male geen sprake. Duidelijk dient nú gekozen te worden voor een coördinatie van de verschillende disciplines, nl. gemeentelijk grondbedrijf, het buurt comité, de architect(en), het Rigo en de gemeentelijke diensten zoals Bouw en Woningtoezicht, Monumentenzorg e.d.. Deze grote verzameling monumenten "van eenvoudige doch harmonische architectuur", samen het "grootste" monument van Amsterdam, verdient beter.

Het kleine "onaanzienlijke" 19de-eeuwse woonhuis behoort tot de categorie oude gebouwen waarvoor tot voor kort helaas weinig belangstelling bestond. De sfeer van armoede die in de ogen van sommigen nog rond deze lage rijtjeswoningen hangt bezorgde ze een negatief stempel. Het lijdt inderdaad geen twijfel dat er in die eenvoudige behuizingen een zo grote armoede geleden werd, dat dit ook buitenshuis zichtbaar werd zodat ook de straat er de sporen van droeg. Karren voor "negocie", koopwaar voor de deur, blèrende, groezelige kinderen, maar ook zomeravonden zittend op de trap voor het huis, stellen wij ons er bij voor en ten dele wordt dit beeld door oude foto's in stand gehouden.

De schoonheid van de eenvoudige vormen van de bebouwing wordt bij zo'n eenzijdige beoordeling dan echter wel over het hoofd gezien.

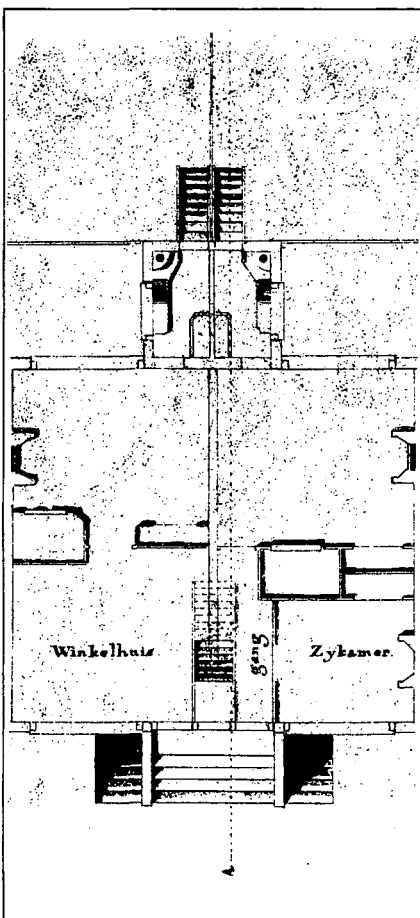
Wat betreft evenwichtig bouwvolume, harmonisch verhoudingspel van ramen en deuren in de gevel, het gebruik van de oude beproefde materialen en kleuren en zonder nadruk aangebrachte details - slechts waar functionele overwegingen dit eisten - passen deze woonhuizen in de bouwwijze van de sinds de 16de eeuw doorlopende traditie van hofjes- en rijtjeswoningen.

In uiterlijke vormgeving is het dwarse zadeldak dat over alle huizen gelegd is, karakteristiek voor dit type woningen. De kenmerkende gevelindeling heeft een ritme a b b a, een deur, een raam, een raam, een deur.

Niet alleen het publiek sloeg de "voortbrengselen van de armoe" niet hoog aan, ook de belangstelling vanuit de "officiële" monumentenzorg richtte zich vanaf de aanvang in de vorige eeuw in eerste instantie op de grote "rijke" monumenten, met name die uit de "bloeiperiode" van onze geschiedenis. Laten we iemand uit de tijd zelf aan het woord. Alberdingk Thijm in een open brief uit 1848 aan het Koninklijk Instituut voor Wetenschappen, Letterkunde en Schone Kunsten over "De instandhouding onzer Monumenten": "Metselaars en timmerlieden zonder kunstzin, zonder vorming en zonder de lichtste tint van beschaving, treden dagelijks in verband met argeloze bewoners en eigenaars van gebouwen om de schoone bladzijde, die de zestiende en zeventiende eeuw heet, weg te scheuren uit de geschiedenis onzer bouwkunst".

De latere bladzijden werden minder schoon bevonden, maar langzamerhand veranderde onze appreciatie en gaandeweg werd de 18de, en daarna ook de 19de eeuw binnen het gezichtsveld getrokken. Met name ondervond de bouwkunst uit de 19de eeuw, die in de tijd zelf door het verloren gaan van oude tradities zo veel spanningen opriep, nog heel lang weinig waardering.

De ommekeer vond het eerste plaats ten aanzien van de meest representatieve voortbrengselen uit deze periode. In onze ogen echter zijn alle onderdelen in het samenspel van een harmonische omgeving van belang, en dus richt monumentenzorg zich tegenwoordig zeker niet uitsluitend op de "bloeiperiode" of het "grote" monument.

Zoals in een nota uit 1979 van onze Bond "Enige problemen bij de bebouwing in een historische omgeving" neergelegd is, dient met name onvervangbaarheid als criterium gehanteerd te worden bij het bepalen van datgene wat behouden moet blijven. Het uitgangspunt dat de overgang van verleden naar heden zich niet als een breuk mag manifesteren in het aanzien van de bebouwing, maar natuurlijk moet verlopen onderschrijft thans vrijwel iedereen. Maar hoewel erkend wordt dat alle delen die de gebouwde omgeving vormen een integrerend bestandsdeel vormen, is de overlevingskans voor de hierboven aangeduide categorie vroeg 19de-eeuwse arbeiders rijtjes huizen nog altijd niet groot.

De Sibbelhuizen

Aan het nu volgende concrete voorbeeld: de moeizame strijd om het behoud en de restauratie van de Sibbelwoningen aan de Hoogtekadijk te Amsterdam wordt duidelijk hoeveel enthousiasme en inzet er al nodig zijn voor een resultaat dat uit het oogpunt van monumentenzorg nog maar ten dele bevredigend is.

Het gebied van de Kadijken waarin de Sibbelwoningen liggen is een Amsterdamse uitbreiding uit de 17de eeuw, die, zoals meestal met de randgebieden van de stad het geval is, bestemd werd voor scheepsbedrijven (b.v. werf 't Kromhout) en aanverwante, overlast gevende, rommelige bedrijven zoals opslagplaatsen van waren. Dit aangeplempte eiland was zo ingedeeld dat de kaden voornamelijk voor de bedrijfsfunctie bestemd waren en de woonhuizen er midden op, langs de oude zeedijk, gesitueerd waren. Uitzondering was een groep woonhuizen die tot ± 1827 tussen de pakhuizen langs de Rapenburgergracht stond, die voor de bestemming van het gebied tot Entrepôt dok plaats moesten maken.

Bij de oprichting van het Algemeen Rijks Entrepôt (hetgeen het aangaan van een niet onaanzienlijke lening inhiel) in 1824 besloot Willem I*, dat "Onze staatsraad, gouverneur voornoemd, wordt gematigd de gebouwen en gronden daartoe benodigd bij minnelijke schikking van de eigenaren over te nemen en, des vereischt wordende, tot die overname bij middel van onteigening ten algemeene nutte over te gaan". We lezen dan verder in Bouwkundige Bijdragen van 1843 deel I, blz. 67, medegedeeld door J.C. de Leeuw, wat betreft het Entrepôt dok opvolger van stadsarchitect J. de Greef: "Om in het door slooping van [...] (het) ontstane gebrek aan woningen te voor-

zien, werd, ten gevolge van schikkingen met particuliere ondernemers, op de zoogenaamde hoogte van de Kadijk, achter het Entrepôt dok gelegen, een aantal huisjes naar een regelmatig plan aangelegd, waardoor het verlangde doel werd bereikt, en het aanzien van laatstgemelde straat zeer veel verbeterd werd".

Uit het notarisarchief *) blijkt dat men overging tot een soort volkswoningbouw met "vergelijkingshuren" avant la lettre. "De comparanten verbinden zich voorts om aan de bewoners der drie en veertig huisjes welke (...) moeten worden ontruimd, (...) bij voorkeur de bewoning van de door hun comparanten te bouwen woonhuizen toe te staan, ieder naar deszelfs billijke behoefte en wel tegen een redelijke huur, in evenredigheid van loopende huren (...)".

De 40 woningen aan de Hoogtekadijk nr. 84 t/m 162 bestaan uit een als woning gebouwd, tegen de dijk aan gelegen, souterrain, (de laatste jaren waren deze onbewoonbaar verklaard), een gedeeltelijk ook wel als winkel dienende volwaardige woning op de belétage en een woning op eerste étage die tevens de zolder ter beschikking had. Deze woningen zijn naar onze maatstaven zeer klein, maar men achtte ze toen, zoals we weer uit de notarisovereenkomst kunnen weten: "geschikte woonplaatsen op te leveren, tot verschillend bedrijf, overeenkomstig de neeringen, welke thans worden uitgeoefend" (nl. in de voormalige huisjes aan het Entrepôt dok).

Het complex van 40 kleine huizen moest dus 120 gezinnen herbergen plus de nodige bedrijfsactiviteiten. Dat het complex een sieraad voor de straat vormde werd later dan ook wel betwijfeld. Hierbij komt dat 20 van de 40 huizen, de zogenaamde Sibbelhuizen nr. 124-162, zo genoemd naar de op een na laatste eigenaar, zo verwaarloosd werden dat de gemeente Amsterdam de enige geïnteresseerde was in 1976. Overigens werd toen wel met de noodzaak tot sloop van het complex ernstig rekening gehouden.

Na de verwerving overwoog de gemeente Amsterdam, toen het renovatieplan (te) kostbaar leek, inderdaad al gauw maar nieuw te bouwen. In een bewonersvergadering werd echter unaniem gekozen voor behoud en rehabilitatie op deze plek van de panden.

"Gezien de kwaliteit van deze huizenblokken zouden wij deze als "vergeten" monumenten willen beschouwen, een plaats op de monumentenlijst waard", schreef de Bond Heemschut in 1977. Het is zeker aan het onvermoeibaar ijveren

van het bewonerscomité te danken dat de woningen gerenoveerd werden.

Op de valreep, toen de renovatie al bijna voltooid was werden ze pas als monument beschermd waardoor gelukkig het negatieve saldo, - de renovatie bedroeg f 90.000,- per woning -, met extra subsidie kon worden weggewerkt. Helaas is door deze langdurige lijdensweg het aanzicht van enige details niet voldoende erkend en meegewogen hetgeen bij eerdere erkenning als officieel monument niet had hoeven gebeuren. Zo zijn industriële dakkapellen geplaatst die naar verhouding net iets te groot zijn, is de centrale verwarmingsafvoer onzorgvuldig geplaatst - ook in verhouding met het dak - en is de al te rigoureuze aanpak van het interieur te betreuren. Hieruit valt te concluderen dat evenals het uiterlijk van nieuwe woningbouwprojecten er niet mee gebaat is als deze worden "uitgekleed", ook de buitenkant van de meeste gerenoveerde woningen aan kwaliteit zal winnen, als er meer financiële armslag is. In het totaalbeeld van de gebouwde omgeving is immers dit soort kleine bebouwing "dominerender" (in aantal en dus in oppervlakte) dan het grote monument. "Vergeten" monumenten staan echter in alle betekenissen van het woord "zwak". Weliswaar in traditionele vorm met langbeproeft materialen gebouwd, stelden de bewoners destijds - noodzakelijkerwijs - weinig eisen en er werd op degelijkheid niet zo gelet. Voeg daarbij de meestal jarenlange verwaarlozing en

Hoogtekadijk 84-162 te Amsterdam.
De nummers 108 - 122 zijn gesloopt.

het laat zich begrijpen dat renovatie puur economisch gezien "de moeite niet loont". Er zijn dan ook vele voorbeelden te noemen van waardevolle complexen waarvan het lot ook nog altijd onzeker is. In Heemschut 1981 nr. 1 werd bijv. op de onzekere toestand van de woningen in de Tuinstraat in Utrecht uit 1829, - het zogenaamde Hofje van Veloo -, gewezen.

De opgave van de stadsvernieuwing die in de komende decennia voortgang zal moeten vinden, is om oud en nieuw evenwichtig te integreren. In het geheel van de bebouwing moeten "oude" woningen zeker zoveel aandacht, - en bijbehorende subsidie, - verkrijgen als nieuwe. Beide, nieuwbouw en gerestaureerde woningen zijn immers de afleesbare tekens van de cultuur van een tijd. Hoewel de procedure voor verbetering vatbaar is bewijst het herstel van de Sibbelhuizen dat behoud van dit soort woningcomplexen als positief ervaren wordt: reden om in voorkomende gevallen sneller over te gaan tot het besluit om te renoveren.

Elle de Wijs.

*) Gemeentearchief, Amsterdam. Koninklijk Besluit, resp. notariële akte.

Monumentenraad

De heer Mr. F. Th. Dijkmeester is de nieuwe voorzitter geworden van twee nauw samenhangende afdelingen van de Monumentenraad, resp. de Rijkscommissie voor de monumentenzorg (afd. II) en de Rijkscommissie voor de monumentenbeschrijving (afd. IV). Naar aanleiding van deze benoeming willen wij eens wat nader ingaan op de taak van de Monumentenraad, omdat regelmatig blijkt dat ten aanzien hiervan misverstanden bestaan. Met de activiteiten van met name de Rijkscommissie voor de monumentenzorg wordt de monumentenwereld het meeste geconfronteerd en het komt herhaaldelijk voor dat deze commissie voor de enige en echte Monumentenraad gehouden wordt en ermee verward. Velen, ook insiders, blijken niet te weten dat de Monumentenraad uit verschillende afdelingen bestaat, die - weliswaar zelfstandig opererend - samen tot taak hebben de Minister van CRM te adviseren met betrekking tot het verzamelen, het inventariseren en het conserveren en restaureren van het nationale cultuurhistorische erfgoed. Vandaar dat ook een Rijkscommissie voor oudheidkundige bodemonderzoek (afd. I) en een rijkscommissie voor de musea (afd. III) deel uit maken van de Monumentenraad. De laatste afdeling (V) ten slotte heeft letterlijk de meest 'defensieve' taak: dit is de Rijkscommissie voor de bescherming van monumenten tegen rampen en oorlogsgevaaren.

Tot slot iets over het functioneren van de Rijkscommissie voor de monumentenzorg. Artikel 3 van de Monumentenwet bepaalt, dat de Raad 'desgevraagd of eigener beweging' de Minister van 'voorlichting kan dienen in zaken, welke op monumenten of stads- en dorpsgezichten betrekking hebben'. Afgeleid van deze verantwoordelijkheden heeft deze commissie allereerst tot taak om ontwerpmonumentenlijsten voor de gemeenten op te stellen en de Registers van beschermde monumenten en van beschermde stads- en dorpsgezichten bij te houden. Verder is het haar taak om ambtsberichten uit te brengen bij kroonberoepen betreffende beschermde monumenten en bestemmingsplannen te beoordelen voor beschermde stads- en dorpsgezichten. Ook vraagt de Minister haar advies ten

aanzien van gemeentelijke en provinciale monumentenverordeningen.

Naast deze door de Minister gevraagde adviezen en de door de wet opgelegde taken kan de commissie zelf de inhoud van haar adviserende taak bepalen, omdat zij immers ook verwacht wordt 'eigener beweging' te handelen. Het zou dan ook toe te juichen zijn, als veel meer dan thans gebruikelijk is, groeperingen die zich inzetten voor het zinvolle behoud van monumenten bij dit adviescollege zouden aankloppen om aandacht te vragen voor onderwerpen en knelpunten waarvan zij vinden dat die de aandacht behoeven van het Ministerie.

J.B.-R.

Belastingaftrek

Belastingaftrek en woonhuisrestauraties; oproep aan eigenaren die hun monument heben laten restaureren.

Al enige tijd is er beroering rondom de aftrek van de kosten van monumentenrestauraties van de inkomstenbelasting. Soms lijkt de inspectie een strakker beleid te voeren dan voorheen. Ook lijken de inspecties onderling op verschillende wijze over de aftrek te oordelen.

Het Ministerie van C.R.M. laat nu door onafhankelijke belastingdeskundigen onderzoeken wat er precies gebeurt en in hoeverre dit van belang is voor de eigenaren die hun monumenten (hebben) laten restaureren. Daarvoor zijn gegevens nodig over de behandeling van de aftrekaanvragen door de inspecties. Aan degenen die de laatste jaren positieve of negatieve ervaringen hebben opgedaan met belastingaftrek, vragen we dringend om de gegevens hierover ter beschikking te stellen van de onderzoekers. U kunt daarvoor contact opnemen met de heer Drs. I.T.H. Hilhorst, Stafafdeling Beleidsvoorbereiding Culturele Zaken van het Ministerie van C.R.M., telefoon (070) 9493 93, toestel 3307/3304 of buiten kantooruren (020) 25 38 11.